

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

DÜNYA TİCARƏT TƏŞKİLATI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ DÖVLƏTLƏRİN TİCARƏT SİYASƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ MEXANİZMLƏRİ

İxtisas: 5603.01 – “Beynəlxalq hüquq, insan hüquqları”

Elm sahəsi: Hüquq

İddiaçı: **Kənan Yusif oğlu Səfərli**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2024

The thesis was carried out in the Chair of the Public International Law of the Faculty of Law of the Baku State University.

Scientific supervisor: Doctor of Law, professor
Rustam Fakhraddin Mammadov

Official opponents: Doctor of Law, professor
Vugar Gurban Mammadov

Doctor of Philosophy in Juridical
Sciences, Associate professor
Elnara Gabil Mirzayeva

Doctor of Philosophy in Juridical
Sciences
Farid Eldar Hatamzadeh

FD 2.44 Dissertation Board under the Baku State University
Dissertation Board Chairman:

Doctor of Law, Associate
Professor

Turgay İmamgulu Huseynov

Dissertation Board Secretary:

Doctor of Philosophy in Juridical
Sciences, Associate Professor

Alizadeh Qurbanali Mammadov

Scientific seminar chairman:

Doctor of Law, professor
Etibar Ali Aliyev

DISSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Təhqiqat mövzusunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin qloballaşması və dünyada həm regional, həm də qlobal səviyyələrdə iqtisadi integrasiyanın genişlənməsi şəraitində hər bir ölkənin beynəlxalq ticari və iqtisadi münasibətlər sistemində səmərəli iştirakının təmin edilməsi uğurlu xarici iqtisadi siyasətin zəruri şərtidir. Dövlətlər, beynəlxalq hüququn subyektləri kimi, bu problemin həllində Dünya Ticarət Təşkilatı (bundan sonra – DTT) xüsusi rol ayırırlar.

Qloballaşma şəraitində beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin, o cümlədən mallar, xidmətlər və əqli mülkiyyət obyektləri ilə beynəlxalq ticarətin (investisiya yönümlü əməliyyatlar da daxil olmaqla) dinamik inkişafı DTT-nin bütün dünyada iqtisadi artımın əvəzolunmaz vasitəçisinə çevrilməsi ilə nəticələnmişdir. Hazırda beynəlxalq ticarət axınlarının yalnız cüzi bir hissəsi DTT sistemi xaricində baş verir.

DTT-nin fəaliyyətinin hüquqi əsasını GATT çərçivəsində aparılan ticarət danışıqlarının Uruqvay Raundunun nəticələrini ehtiva edən 15 aprel 1994-cü il tarixli Yekun Aktı təşkil edir. DTT çərçivəsində beynəlxalq ticarətin hüquqi tənzimlənməsində etalon rolunu oynayan norma və qaydalar sistemi yaradılmışdır. DTT beynəlxalq ticarəti tənzimləyən hüquqi şərtləri, prinsipləri və normaları inkişaf etdirən bir mərkəz kimi çıxış edir. O, təşkilata üzv olan ölkələrin ticarət siyasətinin daimi monitorinqi və beynəlxalq ticarət hüququnda normayaradıcı funksiyalara malikdir. DTT-nin fəaliyyətinin hüquqi əsaslarının və müxtəlif mexanizmlərinin öyrənilməsinin Azərbaycan üçün əhəmiyyəti, onun müşahidəçi statusunu nəzərə alınaraq, xüsusilə vurğulanmalıdır.

Azərbaycan 1997-ci il iyunun 23-də DTT Katibliyinə rəsmi ərizə təqdim edib və həmin ərizədə DTT-yə üzv olmaq niyyətini bəyan edib¹. Azərbaycan Respublikası DTT-yə daxil olmaq üçün

¹ WTO website: [Electronic resource] URL:
https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_azerbaidjan_e.htm

uzun müddətdir ki, danışıqlar aparır və bu təşkilata üzv olmağa hazırlaşır. Azərbaycan üzv olduğu andan beynəlxalq ticarət sahəsində maraqlarını qorumaq üçün bu təşkilatda mövcud olan imkanlardan istifadə edə bilər. DTT-yə üzv olan hər bir ölkənin ticarət siyasətinin uğuru, əsasən, həmin ölkənin bu təşkilatda tətbiq edilən hüquqi mexanizmlərdən nə dərəcədə səmərəli istifadə edə bilməsindən asılıdır. Bu cəhətdən Azərbaycan Respublikasının DTT-yə mümkün üzvlüyü bütövlükdə ölkənin gələcək iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Bu vəziyyəti nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının bu beynəlxalq təşkilata daxil olmasının nəticələrinə hazır olmaq üçün DTT-nin fəaliyyətini diqqətlə və hərtərəfli öyrənmək lazımdır.

Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, xarici ticarət baxımından bu, həm də, ona görə vacibdir ki, ölkənin inkişaf mənafeələrinə müvafiq olan hüquqi mühitdə müvafiq prosedurlar və vasitələr xarici ticarət tədbirlərinin xüsusi (özlə) mənafe məqsədlərinə yönəldilməsi ilə nəticələnməməlidir. Buna görə də, hüquqi rejim və prosedurlar elə formalaşmalıdır ki, onların əsasında yalnız ümumi mənafeələrə xidmət edən tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi mümkün olsun və həmin rejim və prosedurlar belə tədbirlərin xüsusi maraqların nəfinə yönəlməsini istisna etsin.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, DTT çərçivəsində tətbiq edilən norma və qaydaların araşdırılması, onların tətbiqi təcrübəsinin öyrənilməsi, üzvolma prosesində ölkənin mənafeələrinin maksimal mümkün həddə təmin edilməsi üçün vacib əhəmiyyət kəsb edir. DTT hüququnu təşkil edən qayda, təcrübə və institutlar ilə üzv dövlətlərin ticarət rejimləri arasında qarşılıqlı təsirlərin öyrənilməsinin əhəmiyyəti üzvolma prosesi ilə məhdudlaşmayaraq, üzvlüyə qəbuldan sonra ticarət siyasətinin qurulması, aparılması, ölkə maraqlarına uyğun şəkildə dəyişdirilməsi imkanları baxımından da olduqca aktual bir problem təşkil edir.

Ölkə və xarici elmi ədəbiyyatda DTT-nin fəaliyyəti və DTT hüququ, habelə, onun tətbiqi mexanizmləri müxtəlif cəhətlərdən

əhəmiyyətli dərəcədə tədqiq edilmişdir. Belə ki, xarici elmi ədəbiyyatda DTT hüququnun və institutlarının dövlətlərin ticarət siyasətinin formalaşmasında rolu haqqında bir sıra elmi araşdırmaya rast gəlinir. İngilis dilli ədəbiyyatda DTT hüququ tərəfindən dövlətlərin ticarət siyasəti tədbirlərinin təbiiqi üzərində müəyyən etdiyi məhdudiyyətlər, eləcə də, ticarət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində dövlətlərə verilmiş imkanların araşdırılmasına daha çox diqqət yetirilmiş, lakin bu məsələlər kompleks şəkildə araşdırılmamış və, xüsusilə də, keçid iqtisadiyyatları ölkələri ilə əlaqədar geniş tədqiqatlar aparılmamışdır.

Postsovet məkanında DTT hüququ üzrə araşdırmalar istiqamətində təhqiqatlara İ.V.Zenkinin, Y.V.Zaxarovanın, V.İ.Rusakoviçin, İ.İ.Dyumulenin, V.M.Şumilovun, A.V.Daynekonun, A.A.Xristoforovun, M.P.Trunk-Fyodorovanın, T. V. Yevdokimovanın və s. əsərlərini göstərmək olar.

Azərbaycan hüquq ədəbiyyatında da DTT hüququnun yalnız bəzi məsələləri Ə.İ.Sadıxovun “Beynəlxalq iqtisadi hüquq”², habelə, E.Ə.Əliyevin “Beynəlxalq İqtisadi Hüquq”³ əsərlərində şərh edilmişdir. Ölkə hüquq ədəbiyyatında ticarət tədbirlətinin dövlətin mənafe və maraqları baxımından DTT hüququna ən uyğun şəkildə formalaşdırılması imkanlarının araşdırılmasına kifayət qədər diqqət yetirilməmiş, DTT hüququ və institutlarının ayrı-ayrı cəhətlərinə aid olaraq ticarət tədbirlərinin formalaşdırılması və tətbiqi məsələləri araşdırılmamışdır. Bununla yanaşı, DTT hüququnun və institutlarının dövlətlərin ticarət siyasətinin formalaşmasında rolu və ticarət tədbirlətinin dövlətin mənafe və maraqları baxımından DTT hüququna ən uyğun şəkildə formalaşdırılması imkanlarının araşdırılması diqqət xaricində qalmışdır. DTT hüququnun və təcrübəsinin bu aspektdə kompleks şəkildə araşdırılmasına elmi ədəbiyyatda az diqqət

² Sadıxov, Ə.İ. Beynəlxalq iqtisadi hüquq / Ə.İ.Sadıxov. – Bakı: «Bakı Universiteti» nəşriyyatı, – 2008. – 396 s.

³ Əliyev, E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik / E.Ə.Əliyev. – Bakı: Adventa, – 2013. – 443 s.

yetirilmiş və araşdırmalar DTT hüququ və institutlarının ayrı-ayrı cəhətlərinə aid olaraq bütün aspektləri əhatə etməmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, mövcud elmi araşdırmalar, əsas etibarilə, inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi ilə bağlıdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin də ehtiyaclarını nəzərə alan xeyli sayda araşdırmalar var. Lakin, keçid iqtisadiyyatları ilə əlqədar olan tədqiqatlar azdır və kompleks xarakter daşımır. Araşdırmaların daha bir səciyyəvi cəhəti ondan ibarətdir ki, bu problematika daha çox iqtisadi cəhətdən araşdırılmış və ictimai siyasi nəticələr baxımından tədqiq edilmişdir. Buna görə də hüquqi aspektlərin araşdırılmasına iqtisadi və siyasi aspektlərlə müqayisədə daha az diqqət yetirilmişdir.

Hazırkı dissertasiya işinin əsas məqsədi bu qeyd edilən boşluqların aradan qaldırılmasından ibarətdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, mövzuya aid olan məsələlər müəllifin bir sıra tədqiqatlarında araşdırılmışdır. Belə ki, müəllif tərəfindən beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsinin institusional forması kimi DTT-nin xüsusiyyətləri, Kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ticarətin, ticarətə texniki maneələrin, xidmətlər sahəsində ticarətin hüquqi tənzimlənməsi, DTT hüququnun təmin edilməsində mübahizələrin həlli mexanizminin rolu, preferensial ticarət məsələləri araşdırılmışdır. Müəllif araşdırmalarının nəticələrini rus və ingilis dillərində də işıqlandırmışdır. Rus dilində aparılmış araşdırmalar arasında GATT – 1994 üzrə ümumi qaydalardan istisnaların və müdafiə vasitələrinin hüquqi rejimi və Beynəlxalq Ümumi Hüquqda dövlətlərin suverenliyi və onların beynəlxalq hüquq tərəfindən müəyyənləşdirilən daxili səlahiyyət hədləri məsələlərinin təhlili yer almaqdadır. İngilis dilində yazılmış işlərdən bilavasitə dissertasiya işinin mövzusunə aid olan iş olaraq DTT-də üzvlüyün üzvlərin daxili hüquq sisteminə və ticarət siyasətlərinə təsirlərinin araşdırılmasına mübahisələrin həlli təcrübəsinin və DTT yurisprudensiyasının təhlilinə, antidempinq qaydalarına və üzv dövlətlərin DTT-də üzvlüklə əlaqədar təcrübəsi və öhdəliklərinin təhlilinə həsr edilmiş məqalələrin göstərilməsi mümkündür.

Tədqiqat obyektı və predmeti. Dissertasiyanın tədqiqat obyektı DTT hüququ ilə dövlətlərin ticarət siyasəti tədbirlərinin formalaşması və həyata keçirilməsi arasında qarşılıqlı institusional təsirlər ilə əlaqədar olaraq meydana çıxan hüquq münasibətləridir.

Tədqiqat predmeti qismində DTT hüququ ilə müəyyən edilən normativ və insitusional çərçivə daxilində dövlətlərin ticarət siyasətinin tənzimlənməsi mexanizmlərinin, habelə, üzv-dövlətlər və üzvlüyə namizədlər tərəfindən DTT hüququna uyğun şəkildə iqtisadi və sosial inkişaf yönümlü ticarət siyasəti yeridilməsi imkanlarının səciyyəvləndirilməsi çıxış edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi DTT-nin institusional və hüquqi əsaslarının kompleks təhlili, habelə, DTT müqavilələrinin icrası təcrübəsinin öyrənilməsi sayəsində DTT-yə üzv və üzvlüyə namizəd olan dövlətlər tərəfindən DTT hüququ ilə müəyyən edilən institusional və hüquqi çərçivə daxilində iqtisadi və sosial inkişaf yönümlü ticarət siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsi mexanizmləri və istiqamətlərinin səciyyəvləndirilməsi və belə ticarət siyasətinin formalaşdırılması üzrə tövsiyələrin təklif edilməsindən ibarətdir. Göstərilən məqsədin seçimi aşağıda qeyd edilən vəzifələrin müəyyənləşdirilməsini şərtləndirmişdir:

- DTT hüququnun və DTT-nin institusional çərçivəsinin əlamətdar cəhətlərinin səciyyəvləndirilməsi;
- DTT qaydalarının təmin olunması və mübahisələrin həlli mexanizmlərinin təhlili;
- DTT-nin, üzv-dövlətlər tərəfindən ticarət siyasətinin formalaşdırılmasına və ticarət tədbirlərinin tətbiqinə təsir edən hüquqi və institusional cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- üzv-dövlətlərə ticarət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar tətbiq edilən hüquqi rejimin öyrənilməsi;
- DTT müqavilələrindən doğan başlıca hüquqi və institusional təsirlərin təhlili;
- DTT hüququ ilə nəzərdə tutulan öhdəliklərdən istisnaların və azadaolmaların səciyyəvləndirilməsi;

- DTT hüququ ilə üzv dövlətlərin ticarət siyasəti arasında qarşılıqlı institusional təsirlərin nəticələrinin tədqiqi;
- DTT üzvlərinin ticarət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi sahəsində təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi;
- DTT-də üzvlüyün dövlətdaxili hüquq və təşkilatlanma strukturunda zəruri edən biləcəyi dəyişikliklərin səciyyələndirilməsi;
- DTT üzvlərinin təcrübəsinin təhlilinə əsaslanaraq daxili hüquq sistemində və institusional təşkilatlanmada DTT-yə üzv olmaqla əlaqədar yer almış çatışmazlıqlar və uyğunsuzluqların müəyyən edilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının üzvüyə namizəd statusunu nəzərə almaqla, DTT üzvlüyü ilə əlaqədar zəruri və məqsədəuyğun sayıla bilən hüquqi adaptasiya və institusional dəyişikliklər üzrə tövsiyə və təkliflərin formalaşdırılması.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatın fəlsəfi metodoloji əsasını dialektik idrak metodu təşkil etmişdir. Ümumelmi nəzəri araşdırma metodikası funksional, sistem və struktur analiz və sintez, abstrakt ümumiləşdirmə, induksiya və deduksiya, tarixi, məntiqi, formalizasiya metodlarını ehtiva etmiş, xüsusi elmi metodlardan isə hüquqi analogiya və müqayisə, habelə, hüquqi modelləşdirmə və proqnozlaşdırma tətbiq edilmişdir.

Mövzunun kompleks xarakteri tədqiqatın aparılmasında yalnız hüquq ədəbiyyatının öyrənilməsi ilə deyil, həm də, eyni zamanda, digər elm sahələrinin, o cümlədən, iqtisadiyyat, beynəlxalq ticarət və siyasət aidıyyətli ədəbiyyatdan istifadəni şərtləndirmişdir. Əlavə olaraq müəllif tərəfindən analitik ədəbiyyat və statistik məlumatlar, habelə, dövrü mətbuat və internet mənbələri istifadə edilmişdir.

Tədqiqat prosesində müəllif tərəfindən DTT hüququnun mənbələri, DTT orqanlarının qərarları, beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqi-normativ aktlar, DTT-nin mübahisələrin həlli təcrübəsi və DTT hüququnun təfsirini verən digər mənbələr istifadə edilmişdir. Beynəlxalq və dövlətdaxili hüquq mənbələri, eləcə də, nəzəri

materiallar tədqiqat mövzusunun hərtərəfli təhlilinə nail olmaq məqsədi ilə dövlətlərin daxili kompetensiyasına təsirlər baxımından araşdırılmış və dövlətlərin ticarət siyasəti üzərində təsirlər sosial-iqtisadi inkişaf müstəvisində işıqlandırılmışdır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Dissertasiya işində bir sıra elmi müddəalar və praktiki tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Elmi müddəalar əhəmiyyətli elmi problemin kompleks şərhini təşkil edir, praktiki tövsiyələr isə sosial və iqtisadi inkişaf yönümlü ticarət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi məqsədilə DTT hüququ müddəalarından praktik istifadə imkanlarını müəyyənlişdirir:

1. DTT-yə üzvlük ölkə iqtisadiyyatı üzərində institusional təsirlərlə nəticələnir və bu təsirlər özünü ilk növbədə ticarət siyasətinin formalaşmasında göstərir. DDT üzvlüyü ölkə bazarlarının dövlətdaxili hüquqi vasitələr ilə tənzimlənməsi azadlığını məhdudlaşdırmaqla ticarət siyasəti tədbirlərinin tətbiqinin daim DTT tələblərinə adaptasiyası zərurətini yaradır.

2. DTT hüququna uyğun olaraq istifadəsi mümkün olan hər hansı tədbirin nə vaxt, hansı müddətə və hansı məqsədlərlə tətbiqi konkret siyasi və iqtisadi şəraitdə qarşıya qoyulan məqsədlər və həll edilməli olan məsələlərin xüsusiyyətlərindən asılı olur və hər bir halda fərdi qaydada müəyyən edilməlidir. Bu zaman ticarət siyasəti ümumi makroiqtisadi tədbirlər – məs. vergi siyasəti, əmək bazarının tənzimlənməsi, investisiya mühiti, valyuta siyasəti və s. – ilə məqsədyönlü olaraq üzvi şəkildə uzlaşdırılmalıdır ki, iqtisadi və sosial inkişaf məqsədlərinin əldə edilməsində DTT qaydalarından yararlanmaq mümkün olsun, əks halda DTT-yə üzvlüyün iqtisadi və sosial gərginlik mənbəyinə çevrilməsi mümkündür.

3. DTT üzvlüyünə qəbul olmuş üzvlər üçün bazar şəraitinin pozulması, xüsusilə də, maliyyə və əmək bazarlarında problemlər (məs. kredit resurslarının azalması, maliyyə bazarlarında xarici kapitalın hökmran mövqelər əldə etməsi, istehsal həcmələrinin azalması (daha ucuz idxal mallarının bazara girməsi ilə əlaqədar) və bununla bağlı işsizlik səviyyəsinin yüksəlməsi), tədiyyə balansı

problemləri, maddi nemətlərin paylaşdırılmasında qeyri-tənasüblük, DTT qaydalarının tətbiqindən doğan faydaların maraqrupları tərəfindən qəsb edilməsi (dövlət və ictimai institutların zəifliyi ilə bağlı), iqtisadi remissiya və s. bu kimi ciddi iqtisadi və sosial risklər doğurur. Bu cür risklərin reallaşmasının qarşısının alınması və ya reallaşdığı təqdirdə tez bir zamanda aradan qaldırılması DTT-də üzvlüyə qəbul ilə əlaqədar danışıqlar zamanı ölkənin mənafeələrinə uyğun olan ən məqbul hüquqi şərtlərin razılaşdırılmasını, üzvlüyə qəbuldan sonra isə hüquqi tənzimləmənin və istisnasız təşkilatlanmanın müvafiq qaydada uyğunlaşdırılmasını tələb edir.

4. DTT çərçivəsində istifadəsinə/tətbiqinə icazə verilmiş ticari rejimi elementlərinin hamısının yaxud yalnız bir qisminin qəbul edilməsinin və bu zaman hansı qaydaların və nə dərəcədə yaxud necə istifadə edilməsinin milli mənafeələrə daha çox uyğun olması məsələsinin həll edilməsi əsas məsələyə çevrilir. Bu məsələnin həlli dövlətlərin konkret siyasi, iqtisadi və sosial durumundan, təşkilati strukturundan, DTT qaydalarına uyğunlaşma səviyyəsindən, habelə, bu məsələlərin həll edilməsinə cəlb edilmiş maddi və intellektual resursların kəmiyyəti və keyfiyyətindən asılı olur.

5. DTT üzvü qismində effektiv olmaq üçün hökumət strukturlarının korrupsiyadan tam azad olması, aşkarlıq və şəffaflıq şəraitində fəaliyyət göstərməsi və xüsusi maraqruplarının bu strukturlara qeyri-qanuni təsiri imkanlarının aradan qaldırılması bir şərtidir. Xüsusi maraqruplarının təsirlərinin qanuni yollarla parlamentar lobbiçilik yaxud DTT hüququna uyğun məlumatlandırma və ya müraciət (ərizə/tələb/iddia) prosedurları çərçivəsində formal vasitələrdən istifadə edilməsi ilə həyata keçirilməsinin təmin edilməsi DTT sistemində effektiv fəaliyyət göstərmək qabiliyyəti baxımından zəruridir. Bu isə, öz növbəsində, dövlət strukturlarının tam aşkarlığını və şəffaflığını tələb edir. Eyni zamanda bu, üzv dövlətdə məlumat axınlarının mümkün olan ən yüksək dərəcədə sərbəstləşdirilməsini və məlumatlara

əlçatanlığın mükün olan ən yüksək dərəcədə təmin olunmasını zəruri edir.

6. DTT üzvləri tərəfindən yerli istehsal sahələrinin və/ya xidmət təchizatçılarının müdafiəsi məqsədi ilə çevik şəkildə tətbiq edilə bilən ən təsirli ticarət siyasəti tədbirləri müdafiə vasitələridir. Müdafiə vasitələri, həmin vasitələrin istifadəsini mümkün edən DTT sazişləri ilə nəzərdə tutulan şərtlər daxilində dövlətlər tərəfindən götürülmüş öhdəliklərin icrasını dayandıрмаğa (müvəqqəti olaraq öhdəliklərin icrasından imtina etməyə) imkan verir və öhdəliklərdən bu cür imtina öhdəlik pozuntusu hesab edilmir. Müdafiə vasitələri (öhdəliklərdən imtina imkanları) üzvlüklə bağlı dövlətlərin qarşılaşdıqları makroiqtisadi problemlərin həlli və ədalətsiz rəqabətlə mübarizə məqsədləri üçün nəzərdə tutulmuşdur, lakin, yerli istehsalçıların və xidmət təchizatçılarının xarici rəqabətdən müdafiəsi məqsədi ilə də istifadə edilə bilər. DTT sazişləri müdafiə vasitələrindən istifadə ilə bağlı ümumi qaydalar nəzərdə tutur və həmin qaydalar daxili tənzimləmə sahəsində dövlətləri məhdudlaşdırsa da, manevr imkanları da verir. Daxili tənzimləmədə manevr imkanları, əsasən, onunla əlaqədardır ki, DTT hüququ ilə nəzərdə tutulan qaydaların tətbiqinin prosedur cəhətləri dövlətlər tərəfindən sərbəst şəkildə müəyyənləşdirilə bilər və dövlətlər belə tənzimləmə sərbəstliyindən daxili istihsalçıların/təchizatçıların müdafiəsi məqsədi ilə istifadə edə bilirlər.

7. Müəllifin fikrincə, DTT sazişləri hüquqa uyğun hərəkətlərə görə də məsuliyyət nəzərdə tutur. Bu, o zaman baş verir ki, dövlət tərəfindən qanuni şəkildə qəbul edilmiş hər hansı bir normativ hüquqi aktın və ya ticarət tədbirinin tətbiqi nəticəsində hər hansı bir digər üzv dövlətin əldə etmiş olduğu yaxud əldə etməyi nəzərdə tutduğu faydalar azalır yaxud heçə enir.

8. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr daxili bazarların müdafiəsi üçün DTT sazişləri ilə nəzərdə tutulan müxtəlif ticarət tədbirlərindən, o cümlədən, müdafiə vasitələrindən müxtəlif dərəcədə istifadə etmişlər. İnkişaf etmiş ölkələr haqsız rəqabət ilə əlaqədar imkanlara üstünlük verdikləri halda inkişaf etməkdə olan

ölkələrdə göstərilən vasitələrin tətbiqinə daha az rast gəlinməsi insitusalional təşkilatlanmanın və insan resurslarının qeyri-adekvatlılığı və tətbiqi daha asan olan tədbirlərin tətbiqinin icazəli olması ilə əlaqədar olmuşdur. O da qeyd edilməlidir ki, üzvlüyə yeni qəbul edilən və inkişaf etməkdə olan ölkə hesab edilməyən üzvlər üçün belə imkan tanınmır.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi. Dissertasiya işi DTT üzvləri tərəfindən ticarət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinin institusional mexanizmlərinin beynəlxalq hüquq doktrinası müstəvisində ilk kompleks tədqiqatını təşkil etməklə bərabər, həm də, ticarət tədbirlətin tətbiqi təcrübəsindən əldə olunmuş nəticələrin araşdırılması və təhlili əsasında onların tətbiqi üzrə ümumiləşdirilmiş tövsiyyələr təqdim edir. Tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş nəticələr ümumi səciyyə daşıyaraq bütün dövlətlər, o cümlədən, DTT üzvlüyünə namizəd olan Azərbaycan tərəfindən həm üzvolma prosesində, həm də ondan sonra istifadə edilə bilər. Dissertasiyada:

- dövlətdaxili hüququn DTT hüququna uyğunlaşdırılması ilə bağlı olan problemlər nəzərdən keçirilir,
- DTT-də üzvlük ilə bağlı üzv dövlətlərin üzərinə düşən hüquq və öhdəliklər və üzv dövlətlərin hüquqi rejiminin səciyyələndirilməsinə aid hüquq doktrinasında irəli sürülmüş müxtəlif konseptual baxışlar və yanaşmalar təhlil edilir, sistemləşdirilir və ümumiləşdirilir;
- DTT hüququnda yer alan hüquqi və institusional mexanizmlərin rolu müxtəlif inkişaf səviyyəsində olan dövlətlərin, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının namizəd statusu nəzərə alınaraq, yeni üzvlərin maraqları baxımından müəyyən edilir;
- DTT hüququnun institusional xüsusiyyətləri, DTT üzvlüyünün üzv dövlətlərin daxili hüquq sistemlərinə təsiri, üzvlükdən doğan öhdəlik və məhdudiyyətlər məhz ticarət rejiminin formalaşması prosesinə təsiri baxımından təhlil edilir və öhdəliklərin ticarət siyasəti və rejimi üzərində təsirləri müəyyinləşdirilir;

- DTT hüququnun və dövlətdaxili hüquq sistemlərinin ticarət tədbirlərinin tətbiqinə aid normalarının məzmunu və mahiyyəti dövlətlər tərəfindən istifadə məqsədləri baxımından işıqlandırılır, ticarət tədbirlərinin tətbiqi və onların verdiyi nəticələrin təhlilinə dair konseptual baxışlar və təcrübə ümumiləşdirilir və sistemləşdirilir;
- Dövlətlərin ticarət siyasətini tənzimləyən DTT hüququ müddəalarından dövlətlərin inkişaf mənafehləri baxımından ən sərfəli istifadə yolları, üzv dövlətlər tərəfindən ticarət siyasəti tədbirlərinin DTT hüququna uyğun şəkildə tətbiqi şərtləri müəyyənləşdirilir, konkret şəraitdə həyata keçirilə bilən, yəni DTT hüququna görə mümkün olan tədbirlər ümumi qaydada təsvir edilir.
- MHO-nun ticarət siyasəti tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar DTT hüququnun təfsiri, inkişafı, şərhı və tövsifini müəyyən edən əhəmiyyətli qərarları dəyərləndirilir, mübahisələrin həlli təcrübəsinin ticarət siyasətinin tənzimlənməsində rolu aşkarlanır;
- Üzvlüyə namizəd olan dövlətlərin, o cümlədən, Azərbaycanın, üzvlüyə qəbul ilə əlaqədar danışıqlar prosesində rast gələ biləcəkləri problemlər və onların aradan qaldırılması yolları və vasitələri müəyyənləşdirilir;
- Mövcud ədəbiyyat və normativ massivə əsaslanaraq DTT hüququnun yuxarıda göstərilən şəkildə araşdırılması, özlüyündə yeni bir araşdırma istiqaməti və üsulu təşkil etmədir ki, bu da işin elmi yeniliyini müəyyən edən amillərdən biridir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın müddəaları və nəticələri dövlətdaxili hüquqi tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi, həm hüquqyaradıcı, həm də hüquq-tətbiqedici fəaliyyət sahələrində dövlət funksiyalarının icrasının DTT hüququna uyğunlaşdırılması, üzvlüyə qəbul üzrə danışıqlarda istifadə, üzlüklə əlaqədar hazırlıq işlərinin görülməsi və Azərbaycan Respublikasının mövqeyinin formalaşdırılması, habelə, gələcəkdə beynəlxalq hüquq, ticarət və investisiyaların daxili tənzimlənməsi, bazarda rəqabət şəraitinin formalaşması və

saxlanması, əqli mülkiyyət hüquqlarının beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqi rejimi, mübahisələrin həlli və s. sahələr üzrə ümumi və xüsusi tədris kurslarının hazırlanması və tədrisində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya tədqiqatının aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq ümumi hüquq, Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedralarının yığıncağında müzakirə edilmiş və publik müdafiəyə tövsiyyə edilmişdir.

Dissertasiya işinin bir sıra nəticələri beynəlxalq və ölkədaxili konfranslarda, “dəyirmi masa” tipli müzakirələrdə təqdim və müzakirə edilmiş, habelə mühazirələrdə səsləndirilmişdir. Dissertasiya işinin əsas nəzəri və praktiki nəticələri müəllifin elmi nəşrlərində, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən dissertasiya işlərinin nəticələrinin dərc edilməsi üçün tövsiyə elmiş elmi jurnallarda dərc edilmiş məqalələrdə təsvir olunmuşdur.

Dissertasiya işinin nəticələri Bakı dövlət Universitetinin hüquq fakültəsində Beynəlxalq ümumi hüquq, Beynəlxalq iqtisadi hüquq, beynəlxalq ticarətin hüquqi tənzimlənməsi və s. tədris fənləri və kursları üzrə mühazirələrin hazırlanması prosesində sınaqdan keçirilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı – Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin “Beynəlxalq hüquq” kafedrasında yerinə yetirilmiş, müzakirə edilərək müdafiəyə tövsiyə edilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi ümumilikdə 265 838 işarə olmaqla Giriş (22 649 işarə), 12 paragrafi əhatə edən üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və ixtisarlار siyahısından ibarətdir. Birinci fəsildə (48 932 işarə) DTT-nin institusional təsisat olaraq səciyyəvi cəhətləri araşdırılır, DTT hüququnun ümumi analizi verilir, DTT üzvlüyü ilə bağlı tələblər tədqiq olunur və DTT hüququnun təmin olunması mexanizmi təhlil edilir. İkinci fəsildə (101 346 işarə) DTT qaydalarından istisnalar və onlardan kənaraçıxma, habelə, öhdəliklərin icrasından yol

verilən azadolma imkanları tədqiq edilir, onların tətbiqi şərtləri şərh edilir. Üçüncü fəsildə (67 717 işarə) DTT çərçivəsində yaranmış qaydalar və götürülən öhdəliklər inkişaf nöqteyi-nəzərindən dəyərləndirilir və dövlətlərin bu qaydalarla müəyyənləşdirilmiş çərçivədə qanuni (icazəli) hərəkət imkanları, habelə, həmin çərçivədən kənara çıxmaq imkanları araşdırılır. Nəticə hissəsində (25 194 işarə) tədqiqatın nəticələrinə əsaslanaraq, DTT üzvü tərəfindən tətbiq edilə bilən ticarət siyasəti və tədbirləri üzrə ümumuləşdirmələr təqdim edilir.

DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobeasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

Birinci fəsil “**DTT hüququ - elementlər və xüsusiyyətlər**” adlanır və üç paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragrafda DTT siteminin (institusional struktur və qaydalar) xüsusiyyətləri araşdırılır, DTT hüquq sisteminin səciyyəvi və özünməxsus cəhətləri təhlil edilir. Qeyd edilir ki, DTT bütün üzvlərini vahid hüquqi normalar sisteminə birləşdirmişdir. Uruqvay raundu danışıqları nəticəsində xidmətlərə, əqli mülkiyyətə və sərmayə qoyuluşlarına da şamil edilən və beynəlxalq təsisat tərəfindən təmin olunan institusional sistem yaranmışdır. DTT hüququnu səciyyələndirən əsas elementlərdən biri olan mübahisələrin həlli sistemi DTT hüququ ilə müəyyən edilmiş qaydalara məcburi riayət olunmasının təminatı qismində çıxış edir. DTT hüququnun mallar və xidmətlərlə ticarət, əqli mülkiyyətin müdafiəsinin ticarət ilə bağlı məsələləri, investisiya rejiminə təsir edən ticarət məhdudiyyətləri, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ticarət və s. elementləri ticarət

münasibətlərinin tənzimlənməsinin institusionlaşması baxımından işıqlandırılır.

DDT beynəlxalq ticarətin hüquqi tənzimlənməsinin institusional forması olaraq ticarət qaydalarının vahid öhdəlik qismində tətbiqini və məcburi icrasını təmin edir.

Bazarlarının açılması səviyyəsi üzrə öhdəliklər iki tip öhdəlik cədvəllərində əks olunur: (1) GATT üzrə fiziki mallarla ticarətə tətbiq olunan rüsum dərəcələri və qeyri-rüsum məhdudiyyətləri üzrə öhdəlikləri əks etdirən cədvəllər və (2) GATS üzrə xidmətlər sahəsində ticarətin sərbəstləşdirilməsi ilə bağlı "öhdəliklər" ehtiva edən cədvəllər.

Xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi məqsədilə, DDT hüququ ticarət siyasətinin icazəli vasitələrini, onlardan istifadə şərtlərini və müddətlərini müəyyən edir. Bu əsasla demək olar ki, DDT siyasi məqsədlərlə yaradılmışdır. DDT hüququnun tətbiqi məqsədləri arasında, digərləri ilə yanaşı, aşağıdakılar da yer alır:

- kiçik və zəif ölkələrin maraqlarının iri və güclü ölkələrin diskriminasiya xarakterli ticarət siyasəti tədbirlərinə qarşı müdafiəsi (baxmayaraq ki, təcrübədə bu heç də hər zaman reallaşmır),

- xüsusi imtiyazlar tələb edən yerli maraq daşıyıcılarının tələbləri və təzyiqlərinin neytrallaşdırılması. Bu, bazarlarda həqiqi rəqabət şəraitinin yaradılmasına və inhisarlaşmanın önünə alınmasına yönəlmişdir.

- dövlətdaxili hüquq normalarının, standartların və qaydaların harmonizasiyası,

DDT-nin təsis müqaviləsi ilə nəzərdə tutulan funksiyaları onun məqsədləri ilə sıx bağlıdır: (i) «ümumi institusional baza» (Mərkəş Sazişi: II), (ii) dövlətlərin bir araya gətirilməsi mexanizmi, (iii) «danışıqlar masası», (iv) «güzəştlərlə» mübadilə məkanı, (v) ticarət siyasətinin monitorinqi (TPRM), (vi) mübahisələrin həlli mexanizmi və ticari qaydaların məcburi icrası, (vii) BVF və Dünya Bankı ilə əlaqələr.

DDT hüququ tələb edilir ki, dövlətlər mübahisə yarandıqda mübahisələrin həlli mexanizmindən istifadə etsinlər.

Mübahisələrin həlli mexanizminin hər bir mərhələsi üçün həm hüquqi, həm də siyasi əlamətlər səciyyəvidir, lakin proses ümumilikdə hüquqi xarakter daşıyır. Belə ki, danışıqlar aparılması öhdəlik təşkil etsə də, danışıqlar prosesi özlüyündə siyasi səciyyəyə malikdir. Mexanizmin məqsədi – tərəflər üçün məqbul nəticə əldə edilməsi siyasi xarakter daşıyır. Lakin, konkret hüquqi öhdəliklər və məcburi prosedur prosesin hüquqi səciyyəsinə dəlalət edir.

BVF və Dünya Bankı ilə əlaqələr funksiyası ticarət və valyuta sahəsindəki məhdudiyyətlərin oxşar iqtisadi nəticələri ilə bağlıdır. Valyuta məzənnəsi dəyişiklikləri gömrük rüsumları dəyişiklikləri effektini - məs., devalvasiya rüsum artımı, revalvasiya isə rüsum azalması effektini, valyuta məzənnələrinin çoxluğu isə subsidiya effekti vermək qabiliyyətindədir, bu səbəbdən BVF ilə əlaqələr xüsusi funksiya olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

DTT hüququnun əsasını təşkil edən «qeyri-diskriminasiya» prinsipi bir sıra istisnalar xaric, bütün ticarət axınlarına, mallara, əmtəələrə və hallara qeyd-şərtsiz şamil olunur. Qeyri-diskriminasiya DTT hüququnda «ən əlverişli rejim» və «milli rəftar» prinsipləri şəklində təzahür edir.

Ən əlverişli rejim qaydasından istisnalar azad ticarət əraziləri yaxud gömrük birlikləri çərçivəsində fərqli hüquqi rejim yaratmaq hüququna, digəri müəyyən ərazi və dövlətlərə preferensiya tətbiq etmək səlahiyyətinə, üçüncüsü GATS-a qoşulma zamanı yalnız məhdud müddətə və yalnız bircə dəfə bu qaydadan kənara çıxmaq imkanına aiddir. Milli rejim prinsipindən istisna onun GATS çərçivəsində tətbiqilə bağlıdır: o, ümumi qayda kimi yox, xidmətlərə tətbiq edilən güzəşt olaraq tətbiq olunur.

İkinci paraqrafda DTT-də üzvlüyün hüquqi səciyyəsi verilir, qoşulma prosesi araşdırılır, götürülən öhdəliklərin xarici ticarət siyasətinə təsirləri işıqlandırılır. Göstərilir ki, üzvlüyə qəbul ilə bağlı razılaşdırılmalı olan şərtlərə ilk növbədə ticarət güzəştləri və ölkədaxili ticarət rejimi qaydaları aiddir və mövcud üzvlərin maraq dairəsinə daxil olan digər məsələlər (məs., qanunvericiliyin aşkarlığı, anti-inhisar siyasəti, dövlət tərəfindən tənzimlənən

qiymətlər, dövlət ticarəti və s.) danışıqlar mövzusu olur. Üzvlər daxili hüquq sistemlərini DTT hüququna uyğunlaşmaq üçün zəruri tədbirlər görməlidirlər. DTT bütün sazişlərin «vahid öhdəlik» qismində qəbulunu tələb edir, heç bir qeyd-şərtə yol verilmir. Dövlət siyasi motivlərə görə digər bir dövlətə DTT sazişlərini tətbiq etməyə bilər. Məs., Azərbaycan bu müddəanı Ermənistanla münasibətdə (onların hər ikisi DTT-yə üzv olarlarsa) tətbiq edə bilər.

Üzvlüklə əlaqədar DTT hüququnun dövlətdaxili hüquqda tətbiqi məsələsi meydana çıxır. Müəllif hesab edir ki, beynəlxalq müqavilələrə monistik münasibət göstərən ölkələr (Azərbaycan da belə ölkələrdəndir) üçün Mərakeş sazişləri dövlətdaxili hüquq sistemlərində birbaşa icra qüvvəsinə malikdir.

Üzvlüyə namizədin iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatına xas olmayan amillərin təsiri altında olarsa, bazar alətlərinin tətbiqi tələb edilə bilər, baxmayaraq ki, DTT sənədləri özlüyündə bazar strukturu və mülkiyyət formalarının müəyyənləşdirilməsi barədə heç bir tələb ehtiva etmir. Məs., Çinin üzvlüyə qəbulu zamanı inhisarların ləğv edilməsi, müstəsna imtiyazların aradan götürülməsi tələb edilmişdi.

Üçüncü paraqraf mübahisələrin həlli sistemindəki (MHS) xüsusiyyətlərin təhlilinə həsr olunmuşdur. Mexanizm GATT sistemindən onunla fərqlənir ki, maraqlı dövlət üçün mexanizmi dayandırmaq imkanları yoxdur. Münsiflər heyətlərinin (MH) yaradılması və tərkibinin müəyyənləşdirilməsi, kompromis və sair məsələlər üzrə qərarlar qəbul edilməsində avtomatizm tətbiq edilir. Əgər GATT mexanizmi qərarların çıxarılması üçün konsensus tələb edərsə, DTT mexanizmi qərarlardan imtina üçün konsensus tələb edir ki, bu da prosesin mübahisə iştirakçılarından asılılığını aradan qaldırır. MHHA hər bir mərhələ üçün dəqiq müddətlər nəzərdə tutur və müddətlərin uzadılmasına imkan vermir. Təcili məsələlər üzrə tezləşdirilmiş proses nəzərdə tutulur. Müxtəlif sazişlər üzrə çarpaz əks-tədbirin tətbiqi mümkündür. Burada, həmçinin, DTT yurisprudensiyasının bir sıra özəl cəhətləri nəzərdən keçirilir, məs., «prima facie» iş və effektiv açıqlama

(neqativ prezumpsiya) prinsipləri, rasionel münasibət doktrinası, Münsiflər Heytləri və Apellyasiya Orqanının praktikasından maddi hüquq mənbəyi qismində istifadə, hüquqa uyğun hərəkətlərə görə məsuliyyət üzrə qaydalar araşdırılır.

İkinci fəsil “**Öhdəliklərin icrasından istisna və azadolmalar - əsaslar və şərtlər**” adlanır və beş paragrafdan ibarətdir.

Birinci paraqrafda istisnalar və müdafiə tədbirləri nəzərdən keçirilir. Müdafiə tədbirləri və istisnalar xüsusi hallarda DTT üzvlərinin daha vacib maraqlarının qorunması üçün öhdəliklərin icrasından imtinaya imkan verir. Müdafiə tədbirləri 2 qrupa bölünür: (1) gözlənilməz hallarda öhdəliklərin icrasının müvəqqəti dayandırılması və (2) ümumi öhdəliklərdən istisnalar (bunlar daimi xarakterə malikdirlər). 1-ci qrup özü daha 2 yarım-qrupa bölünə bilər: (i) «yolverilməz» işgüzar fəaliyyətə (dempinq) və ya ticarət siyasətinə (ixracın subsidiyalaşdırılması) qarşı tədbirlər və (ii) yuxarıdakılarla bağlı olmayan hallarda bazar şəraitinin pisləşməsi yaxud pisləşmə təhlükəsi halında yerli istehsalın müdafiəsinə yönələn tədbirlər. Sonuncular yerli istehsal sahəsinə ciddi ziyan və ya tədiyyə balansı çətinlikləri ilə bağlı tətbiq edilir. 1-ci qrup vasitələri yerli istehsalçıların xarici rəqabətdən müdafiəsi, 2-ci qrup isə makroiqtisadi problemlərin önlənməsi üçün istifadə edilir. Bu paraqrafda əsas etibaril 2-ci qrupa aid olan müdafiə vasitələri və istisnalar nəzərdən keçirilir, habelə, Kənd Təsərrüfatı Sazişi (KTS) ilə nəzərdə tutulan xüsusi müdafiə mexanizminin (XMM) tətbiqi şərtləri təhlil edilir. KTS-nin 4.2-ci maddəsi kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ticarətə digər fiziki mallara tətbiq edilən qeyri-rüsum məhdudiyyətlərinin tətbiqini müvafiq sazişlər ilə nəzərdə tutulan qaydada mümkün hesab etsə də, daha bir əlavə müdafiə vasitəsinə mümkün edir ki, bu da xüsusi müdafiə mexanizmidir (KTS, m. 5).

İkinci paraqraf əvəzləşdirici tədbirlərin tətbiqi imkanlarının araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Maddə VI:4 (Subsidiyalar və Əvəzləşdirici tədbirlər) və Subsidiyalar və Əvəzləşdirici tədbirlər haqqında Saziş (SƏTS) subsidiyaların mümkünlüyü və subsidiyalaşdırılmış idxalın yerli istehsala vurduğu (və ya vura

biləcəyi) ziyan ilə bağlı təzminat tədbirlərinin tətbiqi qaydalarını müəyyənləşdirir. SƏTS GATT-ın VI:4 Maddəsinin müddəalarını konkretləşdirir və tətbiqi prosedurunu müəyyən edir. Həmçinin, əvəzləşdirici tədbirlərin tətbiqi şərtləri, onların müddətləri, tətbiq proseduru araşdırılır.

Üçüncü paraqrafda GATT-ın VI:2 Maddəsi və Anti-Dempinq Sazişi (ADS) təhlil edilir. Göstərilən mənbələr bir ölkənin məhsullarının digər ölkənin bazarında normal dəyərdən aşağı dəyərlə satılması ilə əlaqədar yerli istehsala əhəmiyyətli ziyan vurulması yaxud yerli istehsalın yaranmasının əhəmiyyətli dərəcədə ləngiməsi və ya belə təhlükə ilə bağlı olan hallarda tətbiq edilir. Dempinq müəyyən edilərsə (onun müəyyən olunması üçün araşdırma aparılması tələb olunur) normal dəyər və dempinq qiymətləri arasındakı fərqə bərabər əlavə rüsum tətbiq edilməsinə yol verilir. ADS GATT-ın VI:2 Maddəsinin müddəalarını konkretləşdirir və tətbiqi prosedurunu müəyyən edir. Həmçinin, anti-dempinq tədbirlərinin tətbiqi şərtləri, onların müddətləri, tətbiq proseduru araşdırılır.

Dördüncü paraqraf GATS ilə nəzərdə tutulan müdafiə/istisna rejimlərinin təhlilini təqdim edir. GATS öhdəliklərin yerinə yetirilməsində bir sıra istisnaların - (i) fəvqəladə hallarda, (ii) «yolverilməz» işgüzar fəaliyyət (dempinq) və ya ticarət siyasəti (ixracın subsidiyalasdırılması) hallarında, (iii) tədiyyə balansının müdafiəsi üçün, (iv) ümumi istisnaların, (v) təhlükəsizlik ilə əlaqədar istisnaların və (vi) güzəştlərdən imtinanın tətbiqini mümkün edir. Fəvqəladə müdafiə tədbirlərinə GATS-ın X Maddəsi həsr edilmişdir. Paraqrafda müdafiə tədbirlərinin xidmətlər ilə ticarətə tətbiqinin, xidmətlərin və xidmət təchizatçılarının spesifikasiyasından asılı olaraq mümkün olması nəzərə alınaraq, onların tətbiqi şərtləri araşdırılır. GATS-ın Maddə XIV ilə nəzərdə tutulan ümumi istisnalar adətən daimi xarakter daşıyır və mənəviyyatın, ictimai qaydanın, insan, heyvan, habelə, bitki həyatının və sağlamlığının, tükənən təbii ehtiyatların, ətraf mühitin qorunması məqsədini güdür. Maddə XIV-bis təhlükəsizlik maraqlarının müdafiəsi üçün istisna tətbiq edilməsini mümkün

edir. GATS, həm də, BMT Nizamnaməsi normalarının üstünlüyünü tanıyaraq, BMT Nizamnaməsinin VII Fəslinə əsasən Təhlükəsizlik Şurasının qərarı ilə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin müdafiəsi üçün iqtisadi tədbirlər həyata keçirilməsinə imkan verir. Bu sahədə diskriminasiya yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsi heç nə ilə məhdudlaşmır və bu baxımdan, düşmən ölkələrə qarşı iqtisadi sanksiyaların, o cümlədən boykotların və embarqoların tətbiqi mümkün olur. XXI maddəyə əsasən DTT üzvləri digər üzvlərə verdikləri imtiyaz və güzəştləri, müəyyən şərtlər daxilində dəyişə və ya geri götürə bilirlər. Əvəzləşdirici güzəştlərə qeyri-diskriminasiya prinsipi tətbiq olunur. GATS-dakı bir çox müddəalar, güzəştlərdən imtina da daxil olmaqla, müdafiə məqsədləri üçün istifadə edilə bilər, lakin, fəvqəladə müdafiə tədbirləri (Maddə X) GATS ilə ayrıca müddəalar nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilə bilməz.

Bəşinci paragraf Preferensial ticarət (azad ticarət və gömrük birlikləri) müqavilələri (PTM) ilə DTT hüququ arasında qarşılıqlı münasibtlərin təhlilini verir. PTM-lər DTT qaydalarından fərqli və daha sərbəst hüquqi rejimlər yaradaraq, habelə müəyyən sahələrdə (sərmayə qoyuluşu, ətraf mühit, əmək miqrasiyası, əqli mülkiyyət, rəqabət və s.) DTT ilə müqayisədə daha geniş və ya sərbəst tənzimləmə (DTT-plyus) müəyyən edərək dövlətlərin xarici ticarət strategiyalarında önəmli yer tutur. PTM-lər yalnız müəyyən şərtlərə cavab verdikdə DTT hüququ baxımından «qanuni» sayılır. Onlar GATT-ın XXIV maddəsinə görə üç şərt altında qanuni sayılır: (i) DTT üzvləri qismində razılaşdırılmış ticarət məhdudiyyətlərinin PTM-ə qədər mövcud olan səviyyəsi qalxmamalı, (ii) PTM iştirakçılarının ərazisində hasil edilən mallar ilə ticarət «əsas etibarilə» rüsumlardan azad olmalı və (iii) həmin dövlətlər arasındakı məhdudiyyətlər ağlabatan zaman daxilində ləğv edilməlidir.

Sistemin inkişafı üçün imkanlar PTM-lərdə yer alan preferensiyaların DTT üzvlərinə tətbiqi vasitəsi ilə çoxtərəfləşdirilməsi perspektivi ilə bağlıdır.

PTM-lər və DTT ilə müəyyən edilən qaydalar arasında

toqquşma problemləri mümkündür. Maddi hüquq müstəvisində toqquşma DTT müddəasının PTM ilə pozulması və ya əks halda yaranır. Belə hallarda Beynəlxalq Müqavilələr Hüququ haqqında 1969-cu il Vyana Konvensiyasının 41-ci maddəsinin tətbiqi mümkündür. Vyana konvensiyası (Maddə 41) ikitərəfli və ya məhəlli müqavilə bağlanması yolu ilə çoxtərəfli müqavilənin digər üzvlərinin həmin müqavilə əsasında malik olduqları hüquqlarına xələl gətirilməsini və belə digər üzvlər qarşısında öhdəliklərin dəyişdirilməsinə yol vermir. Vyana konvensiyası isə beynəlxalq adət hüququnun ifadəsi olaraq qəbul edildiyi üçün ona üzv olmayan dövlətlərə də adət hüququnun ifadəsi qismində şamil olunur. Təcrübə göstərir ki, PTM-lər, hətta GATT/GATS ilə ziddiyyətə girdikdə belə, həmin müqavilələrə uyğun kimi qəbul və tətbiq edilə bilər, belə ki, nə qədər ki, DTT orqanları və ya üzvləri tərəfindən «qeyri-qanuni» elan edilməmişdir, «qanuni» sayılır. Bu hüquqi realıq həlledici əhəmiyyətə malikdir, belə ki, çoxlu sayda PTM-lər GATT/GATS ilə ziddiyyət təşkil etdiyinə baxmayaraq «qanuni» müqavilə qismində tətbiq olunur. Hətta, mübahisələrin həlli orqanları da, nə qədər ki mübahisə PTM-in qanuniliyi barədə deyil, onların qanuniliyini şübhə altına almır və onların qanuniliyi prezumpsiyasından çıxış edirlər.

Prosessual normaların üst-üstə düşməsi/ toqquşması halları mübahisənin həm DTT, həm də PTM çərçivəsində həlli imkanı ilə bağlıdır. Bu, aidiyyət seçimi məsələsini gündəmə gətirir. Belə hal, hətta, DTT və PTM-in müvafiq müddəaları arasında ixtilaf baş vermədikdə də meydana çıxıb bilər, çünki, hər hansı hal hər iki müqavilə ilə tənzimlənsə şikayətin hansı müqaviləyə əsasən həll edilməli olduğu məsələsi açıq qalır. Buna görə də, PTM-lərin çoxu «aidiyyət istisnası» müddəalarına malikdir ki, bu da eyni bir mübahisəyə bir müqavilə (DTT və ya PTM) çərçivəsində baxıldıqda digər müqavilə əsasında baxılmasını istisna edir.

Üçüncü fəsil **“DTT hüququ və üzv dövlətlərin ticarət siyasəti - institusional təsir və nəticələr”** adlanır və 4 paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragrafda üzv dövlətin DDT-nin fəaliyyətində iştirak

və DTT-də üzvlüklə bağlı müxtəlif məlumatlandırma, sorğuların cavablandırılması, ticarət axınlarının monitorinqi və hesablar təqdim edilməsi kimi öhdəlikləri nəzərdən keçirilir, habelə, DTT qaydalarının dövlətdaxili təsirlərinin təhlili təqdim edilir, DTT-də üzvlüyün dövlət orqanlarının təşkilatlanması üzərində təsirlərindən və DTT hüququna uyğun təşkilatlanma tələbləri göstərilir, iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin edilməsinə yönəlik DTT hüququnun tələblərinə cavab verə bilən effektiv ticarət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün lazımi funksionallığa malik təşkilatlanmanın meyarları səciyyələndirilir, ticarət tədbirlərinin formalaşdırılması əsasları, məqsədləri və tədbirlərin tətbiqi məsələləri işıqlandırılır.

Ölkənin inkişafı və əhəlinin maddi rifahının yüksəlişinin təmin edilməsi, habelə, DTT qaydalarının tətbiqinin mümkün mənfəi nəticələrinin önlənməsi tələb edir ki, ticarət siyasətini formalaşdıran və icra edən dövlət orqanlarının təşkilati sistemi, habelə, onlar arasındakı əlaqələr ticarət münasibətlərində və DTT hüququnda baş verən dəyişikliklərə dinamik şəkildə uyğunlaşa bilsin. Dövlət fəaliyyətinin iki istiqamətdə - xarici və daxili fəaliyyət istiqamətlərində aparılması lazım gəlir. Xaricdə fəaliyyət DTT-nin çoxsaylı qurumlarının iclaslarında iştirak etmək qabiliyyəti ilə bağlıdır, çünki, DTT sistemində baş verən dəyişikliklərin izlənməsi, dövlətin mövqeyinin bildirilməsi və hüquqlarının müdafiəsi daimi və davamlı səylər tələb edir. Resurslar qıtlığı səbəbi ilə bunu təmin edə bilməyən ölkələr gözlənilən faydaları əldə edə bilmirlər, ona görə də resurslarını birləşdirərək blok şəklində çıxış etməyə məcburdurlar. Bu, bir sıra hallarda müsbət nəticələr versə də, arzu edildiyi kimi effektiv olmur.

Daxildə fəaliyyət DTT sazişlərinin dövlət orqanlarının təşkilatlanması üzrə tələblərlə bağlı olur. Bir sıra sazişlər (GATS, TRIPS və s.) xarici təchizatçıların müraciət edə biləcəyi məhkəmə və ya arbitraj institutlarının təsis edilməsini, habelə, müvafiq, prosedur qaydalarının qəbul olunmasını nəzərdə tutur. Bu qayda və prosedurlar inzibati qərarlardan fərdi şikayətlərin tez, obyektiv

və qərəzsiz şəkildə baxılmasını təmin etməlidirlər. GATS, həmçinin, nəzərdə tutur ki, peşəkar xidmətlər üzrə xüsusi öhdəliklər götürülmüş sektorlarda digər üzv dövlətlərdən olan peşəkarların ixtisas uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi üçün münasib prosedurların tətbiqi təmin olunsun.

Müdafiə vasitələri və istisnalar yalnız müəyyən prosedurlara riayət edilməsi ilə tətbiq oluna bilər. Nəzərdə tutulan prosedurlar onları tətbiq edəcək orqanların üzərinə əhəmiyyətli vəzifələr qoyur. Bu mexanizmlərin effektiv tətbiqi üçün müvafiq qanunların qəbul edilməsi və orqanların yaradılması və onların adekvat resurslarla təmin edilməsi zəruridir.

Tətbiq edilən tədbirlərin dövlətdaxili təsirinin qiymətləndirilməsi və arzu edilən səviyyənin təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlərin razılaşdırılması yükü hər bir dövlət üçün fərdi xarakter daşıyır. Bir çox DTT qaydalarının tətbiq edilib-edilməməsi və ya tətbiqi səviyyəsi dövlətlərin seçimindən asılıdır.

Bir sıra müəlliflər anti-dempinq və tədiyyə balansı tədbirləri kimi müdafiə tədbirlərini və ya məhəlli müqavilələrdə iştirakı bazarda tarazlığı pozan, və bu səbəbdən də, ümumi iqtisadi inkişaf baxımından mənfi təsir yarada bilən tədbirlər sırasına daxil edirlər.

İkinci paraqrafda müdafiə vasitələrindən istifadə imkanları araşdırılır.

Müdafiə vasitələrinin tətbiqində anti-dempinq daha geniş vüsət almışdır. Bu da onunla əlaqədardır ki, anti-dempinq və əvəzləşdirici tədbirlərin tətbiqi barədə proses daxili istehsalçılar tərəfindən asanlıqla başlanı bilirdi halda, digər müdafiə tədbirlərindən istifadə institusional çətinliklərlə bağlı olur və tətbiqi üçün daha sərt şərtlərin mövcud olması nəzərdə tutulur. Anti-dempinq spesifik olaraq müəyyən ölkəyə və müəyyən sahəyə tətbiq edilə bilər, ümumi müdafiə vasitələri bu əlverişli xüsusiyyətə malik deyil. Bundan başqa, ümumi xarakterli tədbirlər təsirə məruz qalmış dövlətlərə təzminat tələb etmək və ya təzminat xarakterli cavab tədbirləri tətbiq etmək hüququ verir. Anti-dempinq və subsidiyalara qarşı tədbirlərdə isə belə hüquq əmələ gəlir.

Tədiyyə balansı problemləri ilə əlaqədar istifadə edilə bilən

vasitələr də DTT hüququ ilə icazə verilən, tətbiqi mümkün sayılan bir imkandır, hüquqi tələb deyil. DTT üzvlüyü üçün dövlətin hüquq sistemində tədiyyə balansı tədbirlərinin həyata keçirilməsi imkanının nəzərdə tutulması mütləq deyil. Lakin, dövlətlər bu hüquqdan istifadə imkanının entiyat vasitə olaraq nəzərdə tutulması dövlət üçün vacib əhəmiyyətə malikdir.

Preferensial ticarət müqavilələrində iştirak DTT hüququ ilə icazə verilən, tətbiqi mümkün sayılan bir imkandır, hüquqi tələb deyil. Hər bir konkret halda hər hansı bir preferensial ticarət müqaviləsində iştirakın ümumi iqtisadi və sosial inkişaf baxımından qiymətləndirilməsi yükü fərdi qaydada dövlətlərin üzərinə düşür.

GATS daxili siyasət yeridilməsində GATT ilə müqayisədə daha az məhdudiyyətlər nəzərdə tutur. Öhdəliklər əsas etibarilə diskriminasiyaya yol verilməməsindən ibarətdir: xüsusi öhdəliklər götürülməmiş xidmətlər üzrə - xarici təchizatçılar və «üfq» öhdəliklər götürülmüş sahələrdə bütün təchizatçılar arasında. GATS xüsusi öhdəliklər götürülməmiş sahələrdə tənzimləmə strukturunun dəyişilməsini yaxud rəqabət şəraiti yaradılmasını tələb etmir. Xidmət bazarlarına giriş səviyyəsini dövlətlər hər bir fərdi xidmət növü üçün fərdi qaydada ayarlaya bilirlər və xüsusi öhdəliklər cədvəllərinə daxil edilməyən sahələri istədikləri kimi tənzimləmək imkanına malik olurlar. GATS imkan verir ki, ilk öncə liberallaşma yalnız məhdud sayda xidmət sahələrinə, hətta bu sahələr daxilində yalnız müəyyən növ əməliyyatlara şamil edilsin.

İqtisadi inkişaf məqsədləri tələb edir ki, xarici təchizatçılar üçün açılan sahələrdə liberallaşma daha effektiv investisiya rejimi və hüquqi tənzimləmə ilə müşayiət olunsun. Əgər liberallaşma yalnız xarici təchizatçılar üçün bazarların açılması ilə məhdudlaşarsa, bu, rəqabət olmayan bazarlarda arzu olunan inkişaf effekti ilə nəticələnməyəcək.

DTT qaydalarına riayət edilməsi rifah səviyyəsinin yüksəlişini, iqtisadi və sosial inkişafı təmin etmir, yalnız buna zəmin yaradır. Bu məqsədlərə nail olunması DTT-də üzvlük vasitəsi ilə yox, üzvlük tələbləri nəzərə alınmaqla münasib təşkilati

struktur, habelə, DTT-nin yol verdiyi imkanlardan istifadə üzrə düşünülmüş qərarların qəbulu vasitəsi ilə mümkün ola bilər. Tələblər çox olsa da, bu tələblər barədə qərar vermə azadlığı da az deyil. Bu sonuncu aspekt DTT-nin ticarət siyasəti və bazara giriş şəraiti üzərində təsirləri baxımından diqqətə alınmalı olan əsas məsələdir.

Üçüncü paraqrafda ticarət siyasətinin lazımi şəkildə formalaşması üçün uyğun olan təşkilatlanma məsələləri təhlil edilir.

Bir çox hallarda DTT öhdəlikləri konkret qaydalardan yox, ümumi göstərişlərdən ibarətdir. Üzvlər belə göstərişlər çərçivəsində konkret qayda və prosedurlar müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər. Bu qayda və prosedurlar iqtisadi inkişaf baxımından, habelə, uzun və qısa müddətli perspektivdə müxtəlif təsirlər göstərə bilər. Buna görə də, dövlətlər DTT hüququnun verdiyi imkanlardan və ya oradakı boşluqlardan inkişaf məqsədləri üçün istifadənin qayda və formalarını, təşkilatlanma mexanizmlərini, ticarət siyasəti vasitələrini və DTT-nin mənfi təsirlərinin önənməsi məqsədi ilə tətbiq ediləcək tədbirləri özləri müəyyənləşdirə bilərlər. Bu məqsədlə iki istiqamətdə fəaliyyət tələb edilir: (1) ticarət siyasətinin formalaşdırılması, müxtəlif vasitə və alətlərin uzlaşdırılması, tətbiqi nəticələrinin qiymətləndirilməsi və (2) ticarət siyasətini formalaşdıran və həyata keçirən təşkilati strukturun formalaşdırılması. Ticarət rejimi bütün iqtisadiyyata təsir göstərdiyi üçün, bu rejimin formalaşması elə bir şəraitdə baş verməlidir ki, bütün maraqlar nəzərə alına bilsin. Bu isə yalnız o halda mümkün ola bilər ki, iqtisadi maraqları həqiqətən də ümum-ölkə miqyasında diqqətə ala bilən struktur formalaşsın. Ticarət siyasətindən hasil olan faydalar və xərclər mütənasib şəkildə paylanmır: hər hansı bir rejimdən əhalinin adətən kiçik bir hissəsi faydalandığı bir halda, xərclər, bir qayda olaraq, bütün iqtisadi məkan üzrə paylanır. Ona görə də, ticarət siyasətini formalaşdıran qurumlar elə şəkildə təşkil olunmalıdır ki, qrup maraqları tərəfindən ümum-iqtisadi maraqların üstələnməsinin qarşısı alına bilsin.

Dördüncü paraqrafda DTT üzvləri tərəfindən ticarət siyasətinin formalaşdırılması əsasları təhlil edilir. Ədəbiyyatda qeyd edilən və qabaqcıl təcrübəyə əsaslanan belə prinsiplərdən başlıcası ticarət siyasətinin «mərkəzləşdirilməsi»dir. Bu prinsip tələb edir ki, ticarət siyasətinin formalaşması və icrası funksiyaları strukturca bir-birindən ayrılсын. Digər prinsiplər şəffaflıq, cavabdehlik və sabitlik tələblərinə aiddir. Bu qaydalara görə, ticarəti məhdudlaşdıran tədbirin təsirinə məruz qalan tərəflərə şəffaflıq şəraitində öz mövqelərini bildirməyə və müzakərələrin nəticəsinə təsir göstərməyə imkan yaradılmalıdır.

Ticarət qaydalarının mümkün təsirlərinin irəlicədən dəyərləndirilməsi və tətbiqinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün cavadeh olan müstəqil qurumun olması ticarət rejiminin formalaşdırılmasına böyük yardım göstərə bilər. Belə qurum, bir qayda olaraq, yalnız şəffaflıq funksiyasını yerinə yetirir – hökuməti spesifik ticarət qaydalarının rəqabətə təsir(lər)i (bazar strukturu, konsentrasiya, ticarət və investisiya rejimləri) üzrə məlumatlandırır, habelə, DTT hüququndan istifadə üzrə dövrü hesabatlar hazırlayır və nəşr edir. Belə qurumlar icra strukturuna çevrilmirlər, onların məqsədi məsələləri işıqlandırmaqdan ibarət olur və onlar öz təşəbbüsü ilə tədqiqat aparmaq səlahiyyətlərinə malik olurlar.

Ticarət siyasi elə formalaşdırılmalıdır ki, bazarlarda rəqabət şəraitinin saxlanmasını təmin etsin. Təcrübə göstərir ki, bazarda sağlam rəqabət şəraiti iqtisadi inkişafın ümdə şərtidir. Lakin, daxili təchizatçıların xarici rəqabətə davamlı olması üçün şərait yaradılmalıdır, buna görə də xarici təchizatçılara bazarda üstün mövqe tutmağa imkan verməyən məhdudlaşdırıcı tədbirlər tətbiq edilə bilər. DTT hüququ baxımından əsas məsələ belə tədbirlərin cədvəllərdə öhdəliklərə aid edilməməsindən ibarət olur.

Ticarətə texniki maneələrin tənzimlənməsi də ticarət rejiminin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. DTT çərçivəsində standartların harmonizasiyası təşviq olunur. Bu, xüsusilə, beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş məhsul spesifikasiyaları, təhlükəsizlik tələbləri, sağlamlıq normaları və s. standartlara aiddir.

İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı ölkələri bazarların effektiv fəaliyyətini təmin edə bilən institutlar (hüquqi və inzibati sistemlər) baxımından sənayeləşmiş ölkələrdən fərqli olaraq qeyri-adekvat infrastruktura malikdir. Belə hallarda, ticarət və investisiya rejiminin sərbəstləşdirilməsi yalnız infrastruktur inkişafı və institusional islahatlar ilə birlikdə aparıldıqda iqtisadi artım və rifahın yaxşılaşması ilə nəticələnə bilər.

Bu da nəzərə alınmalıdır ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrin üzlüyə qəbul zamanı məruz qala biləcəkləri təzyiqlərdən müdafiə imkanları keçid iqtisadiyyatlarına nisbətən daha yaxşıdır, belə ki, onlar xüsusi və fərqli rəftar qaydalarından yararlanırlar.

Dissertasiyanın **nəticə** hissəsində hazırki tədqiqatın aparılması nəticəsində əldə edilmiş əsas nəticələr ümumiləşdirilir və işin yekunları göstərilir. Cəmi dissertasiyada 21 nəticə göstərilir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları iddiaçının aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Суверенитет и пределы внутренней компетенции // Bakı Dövlət Universitetinin Aspirantlarının və Gənc Tədqiqatçıların Elmi Konfransının Materialları. – Bakı: 25- 26 aprel, – 1995 – səh. 125

2. Beynəlxalq Publik Hüquqda Mülkiyyətin Hüquqi Təbiəti // Bakı Dövlət Universitetinin Gənc Tədqiqatçıların İllik Elmi Konfransının Materialları, – Bakı: 1997, – s. 45-46

3. Beynəlxalq İqtisadi Hüquq fənni üzrə Tədris Proqramı // Baku Dövlət Universiteti: 1997, – 14 səhifə

4. Dünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsində mübahisələrin həlli və çoxtərəfli ticarət qaydalarının icrasının təmin olunması // H. Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları, – Bakı: 25 aprel, – 2003, – s. 178 - 191

5. Dünya Ticarət Təşkilatının beynəlxalq ticarətin ümumi institusional bazası kimi bəzi xüsusiyyətləri // Beynəlxalq Hüquq və İntegrasiya Problemləri, – Bakı: 2006, No. 4 (08), – s. 225 – 236

6. Dünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsində Kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ticarətin hüquqi tənzimlənməsi // Beynəlxalq Hüquq

və İnteqrasiya Problemləri, – Bakı: 2007, No. 3-4 (11-12), – s. 115-131

7. DDT Hüququnda Ticarətə Texniki Maneələr // Beynəlxalq Hüquq və İnteqrasiya Problemləri, – Bakı: 2009, No.1 (17), – s. 94-99.

8. Preferensial Ticarət və DDT Hüququ // H. Əliyev və Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Əməkdaşlıq Siyasətinin əsas İnkişaf Tendensiyləri mövzusunda elmi-praktik konfransın materialları, – Bakı: 06-07 may, – 2010 – s. 156-159

9. Anti-Dumping regulations under the World Trade Organisation // Scientific seminar devoted to the 20th anniversary of the foundation of the WTO, – Geneva, – 2013, – 14 p.

10. Dünya Ticarət Təşkilatı (DTT) çərçivəsində xidmətlərlə ticarətin tənzimlənməsinin bəzi xüsusiyyətləri // M. Ələsgərovun 90 illik yubileyinə həsr olunmuş konfransın materialları, – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı, – 2018, – s. 102-109

11. Правовой режим защитных мер и исключений из общих правил по ГАТТ 1994 (*QATT 1994 üzrə müdafiə vasitləri və ümumi qaydalarından istisnaların hüquqi rejimi*) // Часопис Київського університету права, - Кієв: 2022, No. 1, s. 280-286.

12. Membership in the World Trade Organisation – Institutional Implications and Impact on Domestic Trade Policies // Аналітично-порівняльне правознавство - Analytical and Comparative Jurisprudence, Електронне наукове видання, – 2024, No. 4, - Ужгород: Ужгородський національний університет, – pp. 716 – 739. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/07/APP_04_2024.pdf

13. Safarli, K. Y. On Some Legal Implications of the Membership in the World Trade Organisation / Современная Юриспруденция: Актуальные Вопросы Теории и Практики: сборник статей VII Международной научно-практической конференции – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2024. – pp. 73-79. URL.: <https://naukaip.ru/wp-content/uploads/2024/05/MK-2045.pdf>

14. Safarli, K. Y. On some aspects of the WTO Jurisprudence and Dispute Settlement Mechanism / Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО, Випуск 83, Частина 3, - Ужгородський Національний Університет, - 2024. – pp. 439-445. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/82-ch-3-2>

Dissertasiyanın müdafiəsi 19 dekabr 2024-cü il tarixində saat 10:00-da Bakı Dövlət Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.44 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1148, Bakı ş., Zahid Xəlilov-33. I korpus, auditoriya 608

Dissertasiya ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Bakı Dövlət Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “16” noyabr 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: “05” noyabr 2024
Kağızın formatı: 60x84
Həcm: 50 253
Tiraj: 100